

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Гончарової Ольги Віталіївни
«Повсякденне життя польської шляхти
Київської губернії (1863 – 1917 рр.)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Сучасні дослідження з історії повсякденності в Україні стають все поширенішими і, що варто відзначити особливо, характеризуються зростим професійним (методологічним, фактографічним і джерелознавчим) рівнем. Необхідно відзначити кілька суттєвих ознак сучасного стану вивчення історії повсякденності. По-перше, повсякденність як предметна сфера історичної реальності остаточно вийшла із «великої» історії і набула самодостатності і самостійності, відбулося чітке розмежування макроісторії та мікроісторії; по-друге, історія повсякденності оформила власні методологічні підходи і свій інструментарій, які дають змогу вірогідно реконструювати історичні реалії і будувати певні концептуальні моделі; по-третє, історія повсякденності затребувала до своєї методології інструментарій інших дисциплін, спонукала до інтеграційних процесів в історичній науці і гуманітаристиці в цілому; по-четверте, історія повсякденності дозволила уникнути розповсюдженого раніше схематизму в історичній реконструкції минулого, оцінити його з антропоцентричних позицій, долаючи абстрагованість політичного рівня аналізу подій, фактів, явищ. Історія повсякденності спонукала до нових джерелознавчих досліджень. Вона активізувала залучення до наукового аналізу джерел «другого» порядку, передусім наративних документів приватного походження й адресування (листи, щоденники, спогади).

Водночас, в сучасній українській історіографії виникла потреба дослідження повсякденного життя окремої людини, соціальної групи у різних історичні періоди. Майже недослідженою ділянкою вищезазначеного

напряму є історія повсякденного життя польської шляхти Київської губернії у 1863 – 1917 рр. Актуальність дисертації полягає в необхідності поглиблення наукового пошуку та комплексного вивчення повсякденного життя польської шляхти Київської губернії. Наразі вивчення регіональних особливостей, присвячених заявленій проблематиці не дістали належного відображення в історіографії.

Слід зазначити, що рецензована дисертація виконувалась в межах науково-дослідних тем: кафедри історії України «Історико-регіональні аспекти історії України» (номер державної реєстрації: 0116U004805) та кафедри всесвітньої історії та методик навчання «Східна Європа з найдавніших часів і до сьогодення: економічні, суспільно-політичні та культурні процеси» (номер державної реєстрації: НДР 0118 U 004023) Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Особистий внесок авторки полягає у створенні комплексного дослідження повсякденного життя польської шляхти Київської губернії (1863 – 1917 рр.), де представлено публічну та приватну сфери життя.

Аналіз основних положень змісту дисертації свідчить про досягнення Гончарової О. В. мети та розв'язання задекларованих завдань. Висновки є обґрунтованими й логічними. Основні положення та результати дослідження пройшли належну апробацію та були представлені на наукових конференціях різного рівня.

Враховуючи ступінь вивченості зазначеної проблеми, авторка поставила своєю метою створити комплексну картину становища польської шляхти Київської губернії та проаналізувати вплив політичних, економічних і культурних процесів у другій половині XIX – початку XX ст. на її повсякденне життя. У відповідності з метою в дисертації сформульовано такі завдання:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
- визначити політичні та соціальні наслідки для польської шляхти Київської губернії Січневого повстання 1863 – 1864 рр.;

- охарактеризувати господарську діяльність шляхетських маєтків та їх пристосування до модернізаційних змін;
- показати участь шляхти у польських молодіжних організаціях, політичних партіях, участь у виборчому процесі та членство у Державних думах Російської імперії;
- розглянути участь польської шляхти у нелегальних та легальних просвітницьких товариствах та організаціях;
- простежити діяльність навчальних закладів, у яких здобували освіту поляки;
- охарактеризувати меценатську та благодійницьку діяльність польської шляхти;
- з'ясувати роль католицької церкви у збереженні польської ідентичності та регулюванні шлюбно-сімейних відносин польської шляхти;
- висвітлити роль матері та батька у родинному вихованні та освіті, як обов'язкової шляхетської ознаки;
- дослідити вплив політичних, соціально-економічних та культурних трансформацій на зміну форм дозвілля шляхти.

Обрана структура дисертації цілком прийнятна. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів (кожен із яких містить підрозділи), висновків, списку використаних джерел та додатків.

У *першому розділі* «Історіографія, джерельна база і методологічні засади дослідження» (С. 29–53) дисертантка виокремила українську та зарубіжну історіографію, що дало можливість узагальнити широку базу напрацювань та здійснити комплексне дослідження повсякденного життя польської шляхти Київської губернії у другій половині XIX – на початку XX ст., і дійшла висновку, що до нині не маємо комплексного дослідження із заявленої теми.

Джерельну базу дисертації складає комплекс архівних та опублікованих матеріалів. Групу архівних джерел склали фонди Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, Державного

архіву Київської області, Державного архіву м. Києва, Державного архіву Черкаської області, Головного архіву давніх актів у Варшаві та Архіву нових актів у Варшаві (Республіка Польща). Серед опублікованих джерел використано статистичні матеріали, періодичні видання, спогади та мемуари.

Методологічна основа дослідження складається з принципів історизму, об'єктивності, системного аналізу та науковості. З метою розв'язання поставлених завдань, застосовано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, індукція, дедукція, опис) та спеціально-історичних (проблемно-хронологічний, евристичний, біографічний, статистично-економічний, просопографічний) методів дослідження, які дозволили проаналізувати повсякденне життя представників польської шляхти, зробити узагальнюючі висновки щодо становища та суспільних ініціатив шляхти у Київській губернії.

У *другому розділі* «Правове та соціально-економічне становище польської шляхти Київської губернії» (С. 54–92) охарактеризовані державні обмеження щодо польської шляхти після поразки Січневого повстання 1863 – 1864 рр., що стосувалися конфіскації маєтків та майна, арештів учасників повстання; прийняття законів, що забороняли придбання землі особами польського походження та здачу в оренду; накладення податків на землю; зменшення польського землеволодіння; заборони обіймати станові і дворянські посади; контролю за діяльністю та приватним життям шляхти тощо. У п. 1.2. описано господарську діяльність у маєтках шляхти, які були осередком суспільно-культурного життя. Зберегти у непорушному стані економічний добробут було для аристократії головним завданням у другій половині XIX ст., а весь тягар боротьби за землю взяла на себе дрібна та середня шляхта. Внаслідок модернізаційних процесів, шляхта почала займатися цукровою та винокурною промисловістю, та зарекомендувала себе хорошими господарями з прагненням до переймання передового досвіду.

У *третьому розділі* «Суспільно-політична та громадсько-просвітницька діяльність» (С. 93–142) висвітлено політичне життя кінця XIX

– початку ХХ ст., що було пов'язане з напівлегальними молодіжними організаціями польських студентів, товариствами різного спрямування та ін. Наголошується на поживленні громадсько-культурної та просвітницької діяльності, активізації діяльності політичних партій, громадських організацій і товариств; періодичні видання стають форпостом у висвітленні ключових тем того часу та у формуванні суспільної думки. Метою польських легальних товариств було пропагування просвітницької та культурницької діяльності в краї, надання матеріальної та духовної допомоги бідному населенню римо-католицького віросповідання, піднесення польського національного руху. Діяльність товариств підтримувалась польською елітою, яка використовувала такі інституції для збереження свого впливу на суспільно-політичне та соціально-економічне життя в регіоні.

У четвертому розділі «Родинне життя та культура дозвілля» (С. 143–178) розглянуто шлюбно-сімейні відносини, участь батьків у вихованні та налагодженні домашньої освіти, зміну вподобань у видах відпочинку шляхти. Основний акцент зроблений на тому, що на зламі ХІХ і ХХ ст. на тлі політичних, соціально-економічних та культурних трансформацій відбуваються помітні зміни у формах відпочинку шляхти. Дозвілля шляхти Київської губернії у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. визначається багатьма чинниками, зокрема такими як: вік, стать, місце проживання, соціальний статус тощо.

Водночас, як і будь-яке дослідження, що має евристичний характер, робота Гончарової О.В. не позбавлена певних недоліків, неточностей, а також містить положення, які спонукають до дискусії.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації:

1. У методології дослідження, виділяючи терміни дворян та поміщиків, потрібно було б вказати і терміни, що позначають землеволодіння, які також використані в дисертації: маєток, латифундія тощо.

2. Джерела особового походження (мемуари, спогади, щоденники тощо) мають певні обмеження та застереження щодо їхнього використання,

зокрема їхня суб'єктивність, що інколи впливає з мети, з якою вони були написані, часу їхнього написання та зовнішніх впливів на авторів. Було б добре вказати це на конкретних прикладах, тобто виділити ті мемуари, де суб'єктивність підкреслена або обумовлена певними причинами.

3. На мою думку, у досліджуваній період, у росіян не просто зародилася ідея витіснити з Правобережжя поляків, як зазначається на с. 54, а насамперед, укріпити власний, імперський вплив на новоприєднаних територіях.

4. На с. 63 використано термін «земельні мастки». Такий термін в науковій літературі практично не зустрічається, крім того, якщо й зустрічається, то без відповідного визначення. Тому доцільніше використовувати у даному випадку термін «земельна власність».

5. Доречним було б чітко формулювання у параграфі 2.1, яким чином усунення від політичних важелів влади поляків після 1863 р., відобразилося на становищі польських поміщиків у Київській губернії? Як це було пов'язано із їхньою економічною діяльністю? Чи відібрання політичних важелів впливу російською владою вплинуло на економічні позиції та показники польських поміщиків у Київській губернії досліджуваного періоду. Відповідь на ці питання потребувала б приведення статистичних даних попереднього періоду для порівняння та підтвердження або спростування даної думки.

6. У параграфі 3.1 хотілося б побачити не просто факти участі польської шляхти в політичних організаціях та Державній Думі, а й конкретні свідчення їхнього впливу. Наприклад, які пункти програм своїх організацій вони змогли реалізувати? Особливо обмаль такої інформації щодо участі поляків у Державній Думі.

Дисертація Гончарової Ольги Віталіївни «Повсякденне життя польської шляхти Київської губернії (1863 – 1917 рр.)» виконана без порушень академічної доброчесності, з посиланням на джерела інформації, з дотриманням норм законодавства про авторське право і суміжні права, з

наданням достовірної інформації про результати власного наукового доробку, використанні методики дослідження і джерела інформації.

Все вище зазначене дозволяє зробити висновок, що рецензована дисертація Гончарової Ольги Віталіївни «Повсякденне життя польської шляхти Київської губернії (1863 – 1917 рр.)» на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія, за своїми актуальністю, науково-теоретичним рівнем, новизною постановки та розв’язанням проблем, практичним значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти України №40 від 12 січня 2017 р. (zareestrovanoМУ в МЮУ 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її авторка – Гончарова Ольга Віталіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри етнології та краєзнавства
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Марія КАЗЬМИРЧУК

05.12.2023р.

E. King

Відділ кадрів
Ректор
Караульни Н.В.
05.12.2023р.

[Signature]